

HÜTLEN FÖLD

SAFFER PÁL

Amikor másodszor hazajött, Sajti Péter szavának különös súlya volt a Putriban, ahogyan azt a húszvalahány vert falú házikót csúfolták, ami ott sorjázott a Bara-ér, meg a sárgapart közötti keskeny földcsíkon.

Ha vasárnap délután a magafajta néhány holdasokkal a ház előtt üldögélve nézték a Barán túlra, a faluba igyekvő lányokat, legényeket vagy a hazafelé botorkáló részegeket, és közben mindenki ejtett egy-két szót erről vagy amarról, az ő szava után volt mindig leghosszabb a töprengő hallgatás.

Ez azért volt, mert ha vagon tekintetében nem is különböztek egymástól, földhözragadtak voltak valamennyien, Péter élete valahogy mégis másmilyenre sikeredett, mint az övéké.

Azoknak, akik itt születtek a Barán innen, a Telecska alatti Putriban, szürke volt az élete és eseménytelen, akár az egymás után sorjázó hétköznapok, és ha a katonaidejüket nem számítjuk, ki nem tették a lábukat a faluból.

Sajti Péter viszont világot járt.

No, nem a saját jószántából ment. Úgy mondják, a sors kényserítette rá — hogy a sors kezének ők is segédkeztek, azt a falubeliek már elfelejtették —, és mivel erről nem szívesen beszélt, a társai idővel még izgalmas titkokkal is körülaggatták a távolléteit.

A szegény ember ugyanis kedveli a titokzatost, mert az menekvés az ő titok nélküli szürke világából, és különösen kedveli a titokzatos embert, mert az olyan, mint akit megálmódnak: képes arra, amit ő maga nem bír vagy nem mer megtenni.

Ezért a fiataljabbjának és vérmesebbjének ezeken a vasárnap délutánokon, miközben Sajti Pétert nézte, vagy hallgatta, a falu legendáján, Kerekes Ferkón járt az esze, akitől annak idején úgy félték a csendőrök, hogy amikor már megvasalták és bedobták a

kocsiderékba, még a láncboronát is ráterítették, mint a disznóra, amikor viszik a vágóhídra.

Ebből mindenekeelőtt az derül ki, hogy az emberi képzeletet akár egy porszem is működésbe tudja hozni, mert jókora túlzás volt Kerekes Ferkó utódát látni ebben a csendes beszédű ötholdas kisgazdában. Ha azonban jól megnézzük a dolgot, kiderül az is, hogy ez a képzelet, ha látszólag el is rugaszkodik a valóságtól, alapjában véve, valami sajátos módon mégiscsak ott matat mindig körülötte.

Mert ugyanakkor való igaz volt, hogy Sajti Péter sorsa fejezte ki legjobban a putribelieknek azt a sötét makacsságát, amellyel megkeserítették egymás életét, de amely a mindenkori hatalomnak is legalább annyi álmatlan éjszakát hozott, mint valamikor Kerekes Ferkó és a hozzá hasonló fenegyerekek.

*

Sajti Péter úgy kezdte, mint a többiek a faluban:

Előbb kanászgyerek volt, majd béres. Mivel a szülei korán elhaltak, a két hold földjükből örökölt egyet, a másikat elárverezték adóba, és azon a télen a tűzoltók bálján táncolt a Harangozó Pannival.

Harangozó Pista, akinek a tíz holdjára hat gyereke volt, és így szintén foltos volt a gatyája, megüzente, hogy „kódishó” nem adja a lányát, mire Panni fogta magát és elment hazulról. A tisztelendő előbb akadékoskodott, de azután eszébe jutott, hogy a fél Putri már így is bagóbiten él, és jobbnak látta összeadni őket.

Alighogy megszületett a két gyerek, I. Ferenc József apostoli király a többi hadkötelessel együtt sürgősen marhavagonba rakatta Sajti Pétert, és kiküldte az orosz frontra.

Onnan még írt néhány tábori levelezőlapot, olyanokat, mint a többiek, hogy „én hálistennek jól vagyok, amit maguknak is tiszta szívből kívánok”, azután elhallgatott.

A faluba — ahol időközben a közös szerencsétlenség mintha eltörölte volna a határt a Bara egyik és másik partja között, és a módos gazda nem áttalott bekopogni valamelyik viskóba a Putri-ban, ha hírt remélt a frontról — nemsokára megjött a hivatalos értesítés, hogy Sajti Péter cugszfürer 1916. október tizenhetedikén eltűnt.

Az a néhány szabadságos frontkatona, aki olykor hazatévedt,

magyarázgatta ugyan, hogy az eltűnés hadifogságot is jelenthet, de nem nagyon hallgatott rájuk senki. Úgy tekintették, és úgy is beszéltek róla, hogy Péter meghalt. Valahogy illetlenség számba ment reménykedni, akkor, amikor a község házára egymás után jöttek az értesítések azokról, akik „hősi halált haltak a hazáért”.

A gyerekeit is beírták a többi hadiárva mellé, és karácsonykor a tisztelendő meg a jegyzőné nekik is osztottak csomagot.

*

Azután a háborúnak vége lett. Hazajött, aki hazajött, a többit pedig csendesen elsírátták, mert senki se hitte, hogy abból a fagyos Oroszországból, ahol — ahogy a tisztelendő mondta a vasárnapi prédikációban — maga a sátán vette kezébe a hatalmat, élve előkerülhet, akit egyszer odavittek. A hadiárvákkal pedig nem törődött többet senki. Az egyházkassza váratlanul kiürült, a szerb király még a sajátjait se nagyon gyámolította, nemhogy a volt ellenség árvaival törődött volna.

De ahogy múlt az idő, váratlanul, amikor már nem is gondoltak rájuk, kezdtek hazafelé szállingózni az oroszországi hadifoglyok.

Amikor már jól kipanaszkodták és kialudták magukat és torkig lettek a kostolóval, amit a látogatók hordtak össze, akik remélték, hogy hallanak tőlük valamit az elveszettjeikről, ezek a volt hadifoglyok halkabbra fogták a szót:

Esténként, csukott ajtók és csukott zsaluk mögött, miközben a telecskai dohánnal körbejárt a dózsi, arról kezdtek mesélni, hogy Szibéria is ország, mint a többi, emberek lakják azt is, még a mahorka is, amit szívnak, olyan, mint a mi dohányunk, azután megpróbálták elmondani, hogy mi történt a szemük láttára ott Szibériában.

Egészen megmagyarázni nem tudták ugyan a dolgot, de abból, amit elmondtak, mindenkinek világos lett egyrészt, hogy a tisztelendőnek csak jár a szája, másrészt, hogy Oroszországban az uraknak befellegzett.

Ezekben a mesékben valahol Sajti Péter neve is elhangzott. Illetve nem hangzott el, mert aki említette, nem találkozott vele személyesen. Neki is csak úgy mesélték, hogy valahol egy szibériai vasutállomáson magyarul beszéltek az őrt álló vöröskatonának, és a szakaszvezetőjük bácskai volt, innen a Bara partjáról, valami Péter...

A mi Péterünk, Sajti Péter, csak az lehetett, visszhangzott azon nyomban a Putri, és borsódzott a hátuk a gyönyörűségtől.

Hogy, hogy nem, de ezek a mesék a csukott zsalukon át is kiszivárogtak oda, ahova nem kellett volna, és a csendőrök kezdték egyenként bekísérgetni a hazatérőket. Néhány napig bent tartották őket, azután hazaengedték, de akkor már mindegyiknek kék volt a szeme alja, és nagyon csendes emberek lettek.

*

Mire Sajti Péter hazajött, a csendőröknek már gyakorlatuk volt, és nem is hagyták, hogy sokat meséljen. Csak annyit talált egy este mondani a kocsmában, hogy „ott a paraszt elveszi magának a földet”, és másnap már megvasalva vitték a járási fogdába. Hiába magyarázta kézzel-lábbal, hogy őt már kihallgatták a szabadkai rendőrségen.

Nem két napra vitték, mint a többit. Két hétig maradt bent.

A Putrinak ez elég volt.

Nemigen beszéltek róla, csak néha, szótlánul összenéztek, vagy ha egy-két pálinka után már nagyon feszítette a mellüket a büszkeség, hát kibökték:

— Alighanem nem bírnak vele.

Azután valami borzasztó történt: Sajti Pétert hazaengedték, neki is kék volt a szeme alja, és ugyanolyan szótlán ember lett belőle, mint a többi szibériásból.

A Putri ezt nem bocsátotta meg neki.

Becsapottnak, kifosztottnak érezték magukat. Annyira kívánták már, hogy legyen valakijük, hogy amikor látták, hogy Péter nem mártja meg a bicskát se csendőrben, se rendőrben, se akasztani, se fegyházba nem viszik, valósággal meggyűlöltek.

Csúfolni kezdték, elnevezték vörös parasztnak, és ezek után hiába ment munkát keresni. A gazda, akinek ajánlkozott, vagy azt felelte, hogy neki munkás kell, nem bolsi, vagy pedig, ha jobb érzésű volt, hát nyíltan megmondta:

— Ami engem illet, én felfogadnálak, Péter, de a többiek megüzenték, hogy nem kellesz a bandába.

Irgalom nem volt. Ha nincs a feleségének néhány régi helye, ahova mosni-vasalni járt, akár éhen is pusztulhattak volna.

Megpróbálta vidéken is. A szomszéd községben élt néhány volt katonapajtása, kubikusok, azok bevették maguk közé.

Úgy gondolta, hogy a kubikusok messzire mennek dolgozni, ott

majd nem éri utol a gyűlölet, de tévedett. Alig egy hétig voltak a munkán, amikor délelőtt csendőrrjárőr nézett be az irodába, este pedig a munkavezető félrehívta a bandagazdát...

Péter nyomban fogta a tarisznyáját, az emberek pedig lecsapták a fejüket, elővették a kenyeret, szalonnát, és úgy tettek, mintha szörnyen el lennének foglalva az evéssel.

Csak amikor már elindult, akkor szólalt meg a valamikori katonapajtása:

— Ha elveszítjük ezt a munkát, akkor nem lesz a télen mit enni a családnak.

— Ez az igazság — bólintott Péter. — No, Isten áldja kendetek.

*

Ezután még próbálkozott néhány helyen, építkezésnél, kirakodásnál, de mindenhova utána jöttek.

Végül fogta magát, és hazajött. Három napig ki nem mozdult a házból. Hogy hazajött, azt is a kisebbik gyerektől tudta meg a környék, mert nem úton, hanem toronyirányt jött, a földeken át.

Ebből az időből a szomszédok csak arra emlékeztek, hogy a felesége kisírt szemmel járt dolgozni, és esténként is csak az ő hangja hallatszott ki a házból, ha néha hangosan felsírt, hogy „Péter, van neked lelked?” vagy „Jaj Istenem, mi lesz velünk!”

Péter hangját nem hallotta senki. Pedig az asszonyok ugyancsak hegyezték a fülüket, azzal a tragédiát váró hideglelős kíváncsisággal, amihez legjobban a szegények értenek, akiknek egyetlen elégtétele az életben, ha sajnálkozhatnak valakin, aki még náluk is szerencsétlenebb.

A tragédia azonban nem következett be. Mindössze annyi történt, hogy egy reggelre Péter eltűnt. Jöttek a csendőrök, és faggatták Sajtínét, hogy hova lett az ura, de nem szedtek ki belőle semmit. Lehet, hogy nem is tudott semmit, de az is lehet, hogy Péter keményítette meg valami végső igazsággal a szívét.

Erre abból is lehet következtetni, hogy amikor a csendőrök megfenyegették, hogy bekísérik, az asszony nem ijedt meg. Szó nélkül kötözni kezdte a batyuját, a gyerekekre feladta a kis gönceiket, úgyhogy a csendőrök jobbnak látták odábbállni, mielőtt még csúfság lett volna a dologból.

*

Sajti Pétert ezután tizenöt esztendeig nem látta senki, de hír se jött róla.

Nem tudták, hogy él-e még és ha él, merre jár.

A felesége megpróbált egyedül helytállni. Haza nem ment. Harangozó Pista megmondta, hogy neki nem kell a koldus fattya. Sovány volt már, mint a seprőnyél, mert azt a kis ételt, amit ebédre, vacsorára kapott a gazdáktól, hazahordta a gyerekeknek, de hiába. Egy nyirkos, ködös télen mind a két gyereket elvitte a nátha.

Harangozóné, akit az ura még az unokái temetésére se engedett el, ettől kezdve egy tiszta fehér kendővel letakart kosárral járt-kelt a faluban, és akivel csak találkozott, mindenkinek elmondta, hogy ebédet visz, csak nem szabad megmondani, hogy kinek, mert a Pista haragszik.

A tisztelendő pedig, aki mindig paprikás volt az ilyen koldus-temetések után, egy vasárnap kiprédikálta, hogy íme, az úr keze lesújtott azokra, akik őt cserbenhagyták, ezért legyünk most már könyörületesek az eltévedt báránnyal.

Amikor az asszonyok hírül vitték neki a prédikációt, Sajtiné röviden megmondta nekik, hogy mit csináljon most már a tisztelendő a könyörületeségével, és faképnél hagyta őket. Miként azelőtt, templomba ezután se ment.

De ettől kezdve a szemét többet nem látta senki. Aránylag fiatal volt még, de magára öltötte az öregasszonyok fekete egyenruháját, a kendőt jól előre kötötte, hogy teljesen beárnyékolja a homlokát, és mindig lehajtott fejjel járt, mint aki imádkozik. Egyedül élt a kis egyablakos házikóban, soha senkit nem hívott magához, de ő se járt senkihez.

A falubeli asszonyok boszorkányságról, szemmel verésről kezdtek pusmogni, de a férfiak egy csúnya káromkodással leintették őket, és a dolog végül is annyiban maradt, hogy „szegény feje, belezarodott a gyerekei elvesztésébe.”

Ezek után békében is hagyták, de a naphosszat kapuban ácsorgó, szájtátó asszonyok azért beparancsolták, a gyerekeiket az udvarba, valahányszor az utca végén meglátták Sajtiné fekete kendőjét.

Csak ahova mosni járt, ott váltottak vele néhány szót, már amennyi a munkához kellett, meg olyat, hogy „gyűjjön ke ebédelni”, vagy „hagyja már abba, Panna néni, ’szen öreg este van.”

Ha Péterről kérdezték, legfeljebb csak vállat vont.

Amikor már el is felejtették, Sajti Péter egyszerre csak megjelent.

Éjszaka jöhetett, megint a földeken át, toronyirányt, mert nem látta, nem hallotta senki.

A Putriban kezdték mesélni, hogy a felesége nem akarta beengedni, de ez csak olyan szóbeszéd volt, mert nem akadt asszony a környéken, aki meg ne álmondta volna, hogy mit mondott volna ő Péternek Sajtiné helyett.

A valóságban Sajtinén nem lehetett észrevenni semmit — se haragot, se örömet. Nagy idő a két sírhalommal tarkított tizenöt esztendő. Valamiben azért megegyezhettek, mert úgy ment továbbra is minden reggel fekete kendőben mosni meg vasalni, mint azelőtt. Ha kérdezték, hogy megjött-e a Péter, azt felelte, hogy meg. Ha meg azt kérdezték, hogy hol volt eddig, akkor csak vállat vont.

Akkoriban már nagyon háborús szaga volt megint a világnak. A svábok lármáztak, hepciáskodtak, és a csendőröknek meggyűlt a bajuk a Kulturbunddal. De mivel ezeket se ütni, se bezárni nem volt szabad, nem tudtak mit kezdeni velük. Így Péterékhez csak nagy késéssel, néhány hét húlva állítottak be. Morcosak voltak, rosszkedvűek, de nem fenekedtek már, mint valamikor. Megnézték az iratait, azt mondták, rendben van, és nem jöttek többet.

Péter pedig, mintha az egészhez semmi köze nem lenne, egyik szokatlan dolgot művelte a másik után:

Először is, hétköznap, a legnagyobb dologidőben kiment a temetőbe, és letakarította a kórót meg a gázt a két kis sírhalomról.

Azután — ami putribelivel emberemlékezet óta nem fordult elő — bement a községházára a jegyzőkhöz anélkül, hogy hívták volna.

Bement a járásba is, a telekkönyvhöz, ami megdőbentette a putribelieket, mert ők csak az ügyvédig merészkedtek, ha valami dolguk volt a telekkönyvvel.

És végül, mindezek után egy este a kocsmába is beállított.

A füstös, petróleumlámpással világított kimérésben csend lett, amikor benyitott.

Hogy miért hallgattak el, azt a jelenlevők maguk se tudták, mert a tizenöt év előtti ügyekre senki se emlékezett már.

Valami volt — gondolták —, de majd megmondja a Péter, ha számolni akar.

Péter azonban nem számolni jött.

— Jó estét — köszönt rájuk barátságosan. — Nem tudom, emlékszenek-e még rám. Régen elmentem innen.

— Emlékszünk, hogyne emlékeznénk — bólogattak bizonytalanul, nem tudva, hogy a barátságos köszönésnek mi lesz a folytatása.

Az lett, hogy Péter fizetett egy folyókkal mindenkinek arra a tizenöt esztendőre, amit eltöltött valahol idegenben, meg még egy fityókkal arra, hogy hazajött.

Azután meg elfelejtették, hogy valaha is volt valami bajuk vele. Kocsis Jani, a hátsó szomszédja azért megkérdezte:

— Aztán miért is mentél te el akkoriban, Péter?

— Elmentem igazságot keresni — válaszolta Péter szelíden.

— Ami azt illeti, elég sokáig kerested.

— Sokáig, Jani!

— No és megtaláltad valahol?

— Meg hát. Azért jöttem vissza.

Ezen mindenki elgondolkozott. Mert nem furcsa dolog az, hogy valaki elmegy, tizenöt esztendeig járja a világot, és azután rájön, hogy az igazság ott van, ahonnan elindult?!

Hogy miféle igazságot talált ott messzi földön, azt már nem merték megkérdezni, de nem is kellett sokáig gondolkozniuk:

Egy hét múlva Sajti Péter megvett a barátaival, a legszebb földből öt holdat egy tagban.

A Putri megint felzúdult.

Egyikük szörnyülködve mesélte, hogy Péternek ezresekkel van tele a bukszája. Valaki más látta, hogy nagy pecsétetes útlevele van, finom szattyánbőrből, biztosan amerikai. Egy harmadik meg azt bizonygatta, hogy bizonyosan idegenlégiós. Azoknak van annyi pénze. Ő onnan tudta, mert volt vele Mitrovicán a fegyházban egy ilyen, akitől a kurva kicsalta a pénzt, ő meg annak elmetszette a torkát.

Tulajdonképpen neki se tudta, hogy mennyi pénze van Péternek, de abban mégis mindannyian megegyeztek, hogy ennyi pénzt nem lehet tisztességes úton megkeresni.

Mikor aztán a gazdák is firtatni kezdték és a szerb jegyző kibökte előttük egyszer a nagykocsmában, hogy: „krvavo je on to zaradio”, vagy hogy vért izzadt érte, a putribeliek szemében Sajti Péter végleg legendás ember lett.

Olyasféle, mint akit a moziban pisztollyal zavarásznak.

Péter semmit se tett, hogy a szóbeszédet elhallgattassa. Magában még mintha mulatott is volna rajta.

Ha kérdezték, hogy merre járt, azt felelte, mindenfelé, ha meg azt kérdezték, hogy mit csinált, azt felelte, hogy dolgozott.

Valójában nem érdekelte semmi, csak a föld.

Alig várta, hogy a régi gazda letakarítsa a termést, nyomban nekiesett. Szántott, fogasolt, boronált, hengerelt, oldalazott, a két kezével igazgatott meg minden röögöt, és ha semmi dolga nem volt, akkor is kiment a földre. Nézni.

Ilyenkor hiába szóltak hozzá, hiába kiáltottak be a dűllőről az arra haladók vagy a földszomszéd, ha megállt egy cigarettát csavarni.

Péter nem válaszolt, nem is hallotta őket.

Ilyenkor út menti akácnak képzelte magát, és a lábait figyelte, hogyan ereszkednek egyre mélyebben a földbe.

*

Húsvét táján kitört a háború. Az egész Putri kivonult a főutára nézni a magyar katonákat, ahogy átporolnak a falun. Pétert is hívták, de azt válaszolta, hogy ő már látott ilyet.

A közságházán új jegyző lett, meg új bíró, és a szerb csendőrök helyett megjelentek a kakastollasok, akik ugyanolyan durvák, buták és nagyképűek voltak, mint amazok.

És nagyjából ennyi volt az egész.

A Putri hamar rájött, hogy az „ejtőernyősökhöz” sincs sokkal több köze, mint a régi hatalomhoz, kivéve egy-két kótyagost, akik elhitték, hogy ha ugyanabban az egyletben vannak a gazdákkal, akkor egyenlőek is lesznek velük.

De idővel még ezek a táltosok is észhez tértek, mert amint valamelyikük a kelleténél jobban belemelegedett a magyar testvérkedésbe, nyomban értésére adták neki, hogy „csiba te...!”.

Ezenkívül, az új hatóság kilakoltatta a tőlük alig pár kilométernyire a domb túloldalán fekvő „vojác” falut, amit a putribeliek nagyon rossz néven vettek.

Földhözragadt szegény emberek voltak azok is. Az első háború után telepítette ide őket jószág nélkül, minden nélkül a pusztára földre a szerb király.

A putribeliek tanították meg őket, hogyan kell földből falat meg vályogot verni. Némelyiket még szántani is tanítani kellett, mert soha nem látott vasekét.

Ezért az első szó, amit megtanultak a nyelvükön a „komšija” volt, és ez is maradt közöttük a megszólítás húsz esztendeig.

Most valami didergő rossz érzéssel nézték, hogyan kísérik őket a szuronyos csendőrök, asszonyostól, gyerekestől a vasútállomásra.

Hogy ennek a szomorú menetnek két oldala volt és hogy ők meneteltek a másik oldalon a gyalázatba, az csak jóval később és homályosan jutott el az agyukig, akkor, amikor már nem lehetett semmi mást tenni, mint egy csúnyát káromkodni, de azt is óvatosan, valaki ismeretlen címére, mert a kakastollasoknak sok füle volt.

Amikor kidoboltatták, hogy bérbe adják a dobrovoljac földeket, a putribeliek Pétert is megkérdezték, hogy írat-e.

— Nekem nem kell senkinek a szegénysége — mondta Péter —, maguk meg írassanak, ha akarnak.

Hiába doboltatták ki háromszor is, a dobrovoljac földek parlagon maradtak: a Barán túli gazdáknak messze volt, mert nagyot kellett kerülni a hídig, a putribelieknek meg nem kellett.

Persze, a Putri azért most is hű maradt önmagához. Hogy ki-nek járt el a szája és hol, azt nem lehet tudni, de amikor ősszel elkezdődtek a nagy letartóztatások, Sajti Péterért is kijöttek a csendőrök, és vitték be Szabadkára a Sárgaházba.

Egy hónap múlva hazaengedték. Azon a tanácson kívül, amit a dobrovoljac földek ügyében adott, egyebet nem tudtak ráverni. Az igazat megvallva, nem is volt mit.

Péter hazajött, nem panaszkodott. Nem mesélte, hogy mi volt, hogy volt, hacsak a feleségének nem, mert ők ketten igencsak egymással bajlódtak. Nemezszer meglesték őket, hogy vacsora után kettesben ültek a konyhában, és beszélgettek lámpaoltásig; ki tudja, miről, talán az elhalt gyerekeikről, az idők változásáról, az emberekről, akikben nem lehet megbízni, vagy a földről, ami az egyetlen rendíthetetlen hűség.

Közben lassan teltek-múltak a háborús napok.

A kocsmában, ahol valamikor Galíciáról meg Doberdóról folyt a szó, most a Don-kanyar volt a napirenden, de Péter ritkán járt kocsmába. Dolgozott látástól vakulásig, és kapart.

Az istállóban már két tehén bőgött, az óla is tele volt, és a háború vége felé még két holdat vett a sajátja közelében.

Azután egyszer, úgy nyár utóján, derült, csillagos estén a Tisza irányából moraj kelt az ég alján.

Az emberek hallgatták a tornácon állva a sötétben, azután el-

taposták a cigarettát, sercintettek egy hegyeset, messze ki az udvar porába, és elmentek aludni.

A jegyző meg a községközi urak nemsokára kocsira rakatták a motyójukat, és a putribeliek irigyen nézték, hogy mi mindent lopnak ezek itt össze három év alatt.

Ezekben a napokban a tisztelendő, úgy véletlenül, arra jártában, Sajtiék házához is benézett, és megkérte Pétert, hogy „ha netalán ideiglenesen mégis be találnának jönni az oroszok”, akkor segítse ki, és tolmácsoljon neki, mert ő nem ért oroszul.

— Én se értek, elfelejtettem már — mondta neki szelíden Péter.
— Szerbül meg ért maga is.

Másnap a tisztelendő is szedte a sátorfáját.

*

Amikor meglett az új hatóság, az emberek megint csak megkérdezték Pétert, hogy jobb lesz-e, mint azelőtt volt, és ő azt felelte, hogy jobb.

Amikor meg azt kérdezték tőle, hogy honnan tudja, kurtán csak annyit felelt, hogy eddig még egyik bíró se fogta pártját a szegény embernek.

— No és ez majd pártját fogja? — kérdezték gyanakodva a putribeliek.

— Azt mondja — felelte Péter. — Hallottátok magatok is. És eddig még nem hazudtolta meg.

Ez így is volt.

Bejött az ősz. A Putriból a fiatalja elment a Petőfi-brigádba, az idősebbje meg, élükön Sajti Péterrel, törte a kukoricát az elhagyott sváb földeken.

November volt már, és éhínséges sötét tél fenegette a fogát a világra.

De a baraparton nem féltek. A vert falú kis viskókban olyan meleg volt és olyan világosság volt ezen a télen, mint még soha.

Amikor azután a háborúnak vége lett és elkezdték osztani az agrárföldeket, a putribeliek akkor is megkérdezték Sajti Pétert, hogy írassanak-e.

— Miért ne íratnátok?! — hökkent rájuk Péter.

— Hát, így meg úgy — fanyalogtak még a volt petőfisták is.
— Azt beszélik a faluban, hogy aki elfogad a „tapsikolt” földből, azon majd egyszer számon veszik...

Azt mondják, hogy ilyenek még Pétert nem látta senki. Olyan volt a tekintete, mint a kés. Elkapta az egyik nyafogó kabátját, úgyhogy ropogott a keze alatt:

— Volt neked puska a kezében?

— Volt — nyögte a kérdezett.

— Lőttél is vele?

— Lőttem.

— No akkor magyarázd meg ezeknek a szarháziaknak, hogy írhatnak nyugodtan, mert ezt már nem kérheti számon az úristen se. Te állsz jól érte, az életeddel.

Ez után a beszéd után valamennyi putribeli földnélküli íratott agrárföldet, a párttitkár meg megüzente Péternek, hogy szerinte közöttük lenne a helye.

— Ha eddig nem volt ott — mondta Péter csendesen a hírhozóknak —, most már én nem vagyok közétek való.

*

Ezeknek a szavaknak az értelmét csak jóval később fogták fel a putribeliek.

Sajti Péterrel a bajok ugyanis a termelőszövetkezet megalakulása után kezdődtek.

Akkor is jöttek a szomszédok, és kérdezték, hogy jó lesz-e ez, Péter, de ő csak annyit felelt, hogy jó, akinek jó.

Ő maga nem lépett be a szövetkezetbe.

Hiába jártak hozzá az agitátorok, többnyire tejfelesszájú legénykék, akik sehogyan se értették, hogy mit okozkodik annyit az öreg, Péter csak egyet ismételtetett:

— Aki ingyen kapta vagy örökölte, az beadhatja. Én a tíz körmőmmel kapartam össze, amim van, és nem adom. Egész életemben más keze-lába voltam, a gyerekeimet hagytam éhen veszni ezért a földért, most a magam gazdája akarok maradni.

Egyszer még a járási párttitkár is, amikor arra járt vadászni, kiliátogatott hozzá. Bosszantotta, hogy ez a kikiabált forradalmár, ez a koszos kis paraszt, rontja a kimutatásait, és elhatározta, hogy végére jár a dolognak.

Péter tisztességgel fogadta, itallal kínálta, de neki is csak azt felelte, amit a többinek.

A titkár nem szokta meg, hogy ellentmondjanak neki, vörös lett, mint a pulyka, és elkezdett példálózgatni, hogy Oroszországban is szövetkezetekben vannak a parasztok...

— Tudom — mondta neki Péter —, de én hazajöttem.

Hogy értette-e a titkár a hangsúlyt, vagy sem, azt nem tudni, de végül is dolgvégezetlenül távozott.

Annyira magába roskadt, hogy Péter megsajnálta. Hogy valamennyire megengesztelje, a búcsúzásnál még odaszólt neki:

— Öreg vagyok, titkár elvtárs. Engem már nem lehet átültetni. A földet meg úgyis megkapják. Se kutyám, se macskám, a más-világra meg nem viszem magammal.

A titkár nem szólt, csak egy lélrhatatlan pillantással végigmérte, mintha most látná először, azután elment.

Sajti Pétert többet nem zaklatták a szövetkezettel.

A putri csodálkozott, mert a többi nyakaskodóval nem bántak ilyen kesztyűs kézzel, de azután napirendre tértek fölötte. Csak a Barán túl példázgattak puszogva, hogy varjú a varjúnak...

A fiatalabbak azonban, különösen a kommunisták nem felejtették ezt el neki. Ahogy szigorodott a felvásárlás, mintha csak ő lett volna a legnagyobb gondjuk a faluban.

Amint a búza kezdett kalászosodni, már kint voltak Péter földjén, nézelődtek, méricskéltek, várták a magukét. Ugyanígy volt a kukoricával is. Amikor aztán leszedték a termést, jött a felszólítás.

Úgy számították ki mindig a beadást, hogy kettejüknek kenyérrevaló, meg a jószágnak takarmány nem jutott ha hónapra se, de Sajti Péter nem lázongott. Felrakott mindent a kocsira, és vitte a magtárba.

Így volt az adóval is. Annyi volt néha, hogy ha a búza meg a kukorica mellett a gatyáját is eladta volna, akkor se bírta volna kifizetni, de nem adta meg magát.

Őszi munka után befogta a lovakat, magára terítette a subát, és ment világnak, fuvarozni. Amit megkeresett, azt hazaküldte, a felesége meg vitte egyenesen a községházára.

*

Így ment ez tavaly is, tavalyelőtt is, de ez az idei ősz meg a tél valahogyan különösen nehéz volt.

Beadta már régen, amit kivetettek, de még mindig a nyakára jártak.

Három fiatal gyerekmber járt ki hozzá, felkutatták a padlástól a pincéig az egész házat, még a szemétdombba is beleturkáltak, de hiába.

Öt mázsa búzát meg tíz mázsa kukoricát kerestek még rajta. A kenyérnekvalót meg a magnak valót már régen elvitték, de még mindig nem tágítottak.

— Hova dugta el, Péter bácsi?

— Nem dugtam sehova. Beadtam, mind, ami volt.

— Baj lesz ebből, Péter bácsi!

— Mit tegyek, gyerekem, ha nincs.

Ez volt a beszélgetésük, napjában néha ötször is. Sajti Péter nem mutatta, hogy valami bántja, csak mintha egy kicsit meggörnyedt volna a háta, megnehezült volna a járása ezekben a napokban.

Azután egy este felhívták a községházára.

*

A folyosón, ahol szólításra vártak, sorba álltak a fal mellett a gazdák, akik, akárcsak Péter, nem léptek be a szövetkezetbe.

Meglett, javakorabeli emberek voltak valamennyien. Előttük két fiatalember sétált fel-alá, és ha valaki szólt a másikhoz, ráfőrdtek:

— Ne pofázzanak, nincsenek a köpködőn.

Amikor Péter megjelent, az egyik nem állta meg, hogy meg ne kérdezze:

— No, hiába pártoltad a kommunistákat Péter, mégiscsak ide kerültél?

Péter nem felelt, csak beállt a sorba. Az emberek elhúzódtak mellőle.

A két fiatal őt nevetett.

Az emberek egyenként mentek az irodába, ahogy szólították őket, és vörösén jöttek ki onnan, mint a rák.

Volt, aki haza mehetett, volt, akinek újra sorba kellett állni, ahogy mondták: gondolkozni.

Késő este lett, mire Pétert szólították. Odabent a párnázott ajtajú irodában nagy világosság volt. Ismerte Péter ezt az irodát. Valamikor a jegyző volt. Mielőtt bevitték a járásba, előbb mindig itt faggatták.

Most egy ismeretlen, városi külsejű ember ült az asztal mögött meg két falubeli. Amikor Péter belépett, az egyik odahajolt a városihoz, és valamit súgott a fülébe. A városi felnézett az iratokból:

— Szóval maga az a kommunistából lett kulák?

Péter nem válaszolt. Mit mondhatott volna erre?!

— Nem hallotta, hogy mit kérdeztem?! — ordította el magát a városi, hogy megsörrent bele az ablak.

— De hallottam — felelte Péter. — Nem vagyok süket.

A városinak a meglepetéstől tátva maradt a szája; elfehéredett, aztán a torkából valami rekedt, üvöltésszerű hang tört elő, amely Péter legnagyobb csodálkozására végül is szavakká formálódott:

— Miért nem adod be a búzát meg a kukoricát?

— Beadtam, ami volt — mondta csendesen Péter. — Nincs több.

A városi ismét elvörösödött, felugrott, és úgy üvöltötte.

— Hazudsz!

— Nem hazudok — monda Péter. — Miért hazudnék?

— Bitang, hazaáruló kutyák! — üvöltötte a városi, és a farzsebéből pisztolyt rántott elő. — Ezzel kellene benneteket, hogy ne vegyétek el a tisztességes emberek elől a levegőt. Eldugjátok a munkásember elől a kenyeret. No majd én móresre tanítalak... Beadod a kötelezettséged, vagy nem adod?

— Miből adjam, ha nincs?! — felelte Péter. Érezte, hogy ennek nem lesz jó vége, de valami nagy nyugalom szállta meg. Olyasféle, mint húszvalahány évvel ezelőtt, amikor itt hagyott mindent.

Nem ijedt meg a fenyegetőző kaputostól.

Tapasztalata volt az efféle beszélgetésekben. Mesterek próbálták őt már megtörtni, és most első pillanattól kezdve tudta, hogy kivel van dolga:

Ez az ember tulajdonképpen kétségbeesésében üvöltözik. Soha nem volt még ilyen helyzetben, és most nem tudja, hogyan viselkedjen.

Valami hivatalnokféle lehet — gondolta —, akinek ott kellett hagynia a csendes íróasztalát, vagy tanító, aki otthagya az iskolát, és magában valahogy sajnálta is. Szívesen segített volna rajta, de tudta, hogy nem lehet, mert amaz már nem visszakozhatott.

Minél csendesebben viselkedett Péter, a városi annál inkább megveszett. Kijött az asztal mögül, egészen közel hozzá, a pisztolyt az orra alá tartotta, és úgy sziszegte:

— Hogyhogy nincs, mikor a nyilvántartás szerint még öt mázsa búzával meg tíz mázsa kukoricával tartozol. Hova tetted, gané, elfeketézted? Kinek adtad el?

— Hiába áll a nyilvántartásban, ha nem termett annyi — lobbant most már egy kicsit Péter is. — Engem nem kérdeztek, ami-

kor azt a nyilvántartást csinálták. Beírhatnak oda, amit akarnak. Elbíra a papír.

— Szóval a felbecslő bizottság hazudott, mi?! — csapott le a városi. — No ezért még külön felelsz. Majd leszoktatunk arról, hogy rágalmazd a néphatóságot.

Péternek most már elege volt. Megértette, hogy ez az ember nemcsak hisztériás és gyáva, de aljas is, és akármit mond neki, mindenbe belekapaszkodik. Akkor legalább megmondja.

— Nem rágalmaztam én senkit. Azt a pisztolyt meg nyugodtan leteheti az úr. Engem avval nem lehet ijesztgetni.

— Szóval úgy — mondta a városi egyszeriben meglepően nyugodtan.

Osszehúzott szemmel körüljárkálta Pétert, mint a vad az áldozatát, azután megállt a háta mögött. Péter nem mozdult. A két falusi az íróasztalnál kimeredt szemmel nézte őket, és várta, hogy most mi lesz.

Ekkor elcsattant a pofon. A városi hátulról ütött.

Péter egy pillanatra megingott. A fülébe belehasított a fájdalom.

Még ütni se tud, gondolta, és ezen maga is meglepődött. Most jött rá, hogy a verésnek is lehet valamiféle tisztessége. Az ilyenek teszik nyomorékká az embert.

De azért se moccan. Csak állt meredten a helyén, és nézett a semmihe.

A városi most elébe került. Leste a hatást, de az inkább őrajta látszott. Saját tettétől annyira felindult, hogy minden ízében reszketett. Látható erőfeszítéssel próbálta lefékezni a kezét, amelyben rázkódott a pisztoly, de ha az sikerült, akkor az állkapcsa felett veszítette el az uralmat, és hangosan vacogott a foga. Nehezen ejtette ki a szót:

— Na mit szólsz ehhez? Tudunk mi így is beszélgetni, ha kell. Beadod a tartozásodat, vagy nem?

— Nem adhatom be azt, ami nincs — mondta Péter, és a hangja most már csökönyszerűen, keményen csengett.

— Kemény legénynek tartod magad, úgy látom. No nem baj, puhultak meg már tőled keményebbek is — mondta már valamivel nyugodtabban a városi, azután gonoszat villant a szeme. — Még azt mondják rólad, hogy a vörösökkel voltál... Az ördöggel voltál te, nem a vörösökkel... Fehérgárdista voltál te ott Oroszországban!... Ugyan valld már be, te cserzett-pofájú, hogy hány kommunista élete szárad a lelkeden?... Nem félsz a pisztolytól,

ugye, tudod te jól, hogy kell azt használni. Kipróbáltad, asszonyokon, gyerekeken, védtelen embereken... Azt hitted, hogy nincs rá tanú, hogy nem ismerjük a múltadat!? Tudunk mi, testvér, mindent. Mindent! Mindenkiről mindent, érted?!

Péter érezte, hogy lüktetni kezd a halántéka. Valami ismeretlen rosszsullétszerű érzés emelkedett lassan a gyomrából a torka felé. Most kezdett igazán zúgni a füle, de nem az ütéstől.

Mit ugat itt ez a szerencsétlen?!

A szeme előtt régen látott, messzi, hagymatornyú városok képe jelent meg, egy éhségtől, szenvedéstől beesett, borostás férfiarc, amint magyarázza neki, hogy nincsenek oroszok és magyarok, csak urak vannak meg muzsikok és van a föld, a rendíthetetlen örök anyácska...

Csillagos katonákat látott, vastag kendőbe bugyolált szomorú asszonyokat, vágató lovakat, tüzeket... az orrában füst csípős illatát érezte és a mellén szorítást, mintha férfikarok ölelnék, búcsúzóul...

A látomás azonban eltűnt, csak a rosszsullét maradt, amely már elért a torkáig, érezte, hogy hirtelen kicserepesedik a szája, de az annyira kívánt kiáltás helyett mégiscsak szavak botorkáltak elő:

— Hogy én mi voltam, mi nem, azt csak én tudom. Az úr azt nem tudhatja, mert akkor még a jó anyjában se volt... És köze sincs hozzá, megértette?... Én nem bánom, hogy mit csinálnak velem, de ehhez ne nyúljon senki... Az én emberségemhez ne nyúljon senki, mert kitaposom a belit, ha mindjárt száz pisztolyt fog is rám.

Észre se vette, hogy a két keze markolásra emelkedett, hogy elindult az ember felé. Csak azt látta, hogy amaz felemeli a pisztolyt és falfehéren hátrálni kezd az íróasztal felé, hogy a másik kettő felugrik az asztal mellől, odajönnek hozzá, megfogják a kezét, a vállát, szinte megölelik, és egyszerre kezdenek beszélni hozzá mind a ketten:

— Na, ne bolondozzon, Péter bácsi... nyughasson... Nem úgy gondolta azt az elvtárs... idegesek vagyunk, fáradtak mindannyian... már két napja nem alszunk... maga is beláthatná... amit muszáj, azt muszáj... minek kötözködik kend?!

Amikor valamennyire lecsillapodtak, a városi eltette a pisztolyt, visszaült az asztalhoz, és nem szólt többet egy szót se, csak nézte Pétert, valami sötét, semmibe vesző tekintettel.

A két falubeli nem is nagyon titkolta, hogy mennyire örül a városi delegátus kudarcának, és most ők vették át a szót:

— Beszéljünk komolyan, Péter bácsi. Hogy is lesz azzal a beadással?

— Én, fiam, beadtam a magamét — felelte Péter. — Értsétek meg, hogy nincs több. Ami nincs, azt nem adhatom be.

— Mi nem is arról beszélünk, Péter bácsi, hogy magának miye van — szólt meg a másik valamivel türelmetlenebbül —, hanem arról, hogy magának mit kell beadni.

— Hiszen voltak nálam az emberek ötször is. Feltúrtak mindent...

Amaz a kettő a vállát vonogatta.

— Nézze, Péter bátyám, ez nem ránk tartozik. Mi abba nem is avatkozhatunk. Nekünk ideadták ezt a listát, és ezt be kell hajtánunk, ha törik, ha szakad. Érti?!

— Értem, hogyne érteném. Csak még azt mondjátok meg, hogy honnan vegyem!

— Nyakas ember volt maga világlátásban, Péter bácsi... — kezdte most a másik falusi, de a városi ember a szavába vágott.

— Majd én megmondom, hogy honnan vegye... Mind azok sírnak, hogy nincs búzájuk, nincs kukoricájuk, de azért mégis feketéznek vele... Mindent meg lehet most is kapni, csak meg kell adni az árát...

— Miből? — hördült fel Péter. — Ami pénzt a beadásért kaptam, az még az adóra se elég.

— Van magának miből — mondta halkán és most már nagyon nyugodtan a városi delegátus. — Maga azt mondja, hogy egy szem búzája, kukoricája sincs már, igaz?

— Igaz.

— No látja, akkor hát a jószágot sincs miből etetni. Hiszen venni kellene a takarmányt feketén.

— Nem veszek — mondta Péter.

— Hagyja a jószágot éhen veszni?

— Majd kérek valakitől kölcsön az újig — mondta Péter, és maga is csodálkozott, hogy ilyen képtelenségeket beszél.

— Jó, nevezzük kölcsönnek — mondta ájtatos képpel a városi. Egy kis szünetet tartott, azután lecsapott: — De hogy ne kelljen kétszer kölcsönkérni, egyszer a jószágnak, egyszer meg nekünk, ajánlok valamit... Adja el a jószágot!... Így két legyet üt egy

csapásra. Az árából kifizeti az adót, amit meg „kölcsonkér”, azt szépen beviszi a magtárba . . .

Ezen nevettek mind a hárman.

Péter még akart valamit mondani. Talán vitatkozni, vagy csak egyszerűen káromkodni, maga se tudta, de a városi nem hagyott neki időt. Most már úgy érezte, hogy fölényben van. Gúnyos mosoly jelent meg a szája szélén, és úgy folytatta:

— Tudom én, hogy az ilyesmi nem megy gyorsan, ezért magának meghosszabbítjuk a határidőt. Holnapután este itt jelentkezik az igazolással, hogy beadta a kötelezettségét. De vigyázzon, mert ha megint félreértés lesz, nem leszünk ilyen finomak.

Értelmes szónak itt már nem volt helye. Amikor Péter kilépett a folyosóra, az egyik falubeli kilépett utána, és intett az őrtállóknak, hogy elengedhetik.

A kint ácsorgók összesúgtak.

Hogy mit mondtak egymásnak, azt Péter nem hallotta, csak a sötét tekinteteket látta a szeme sarkából, ahogy kísérik, amíg lecsapott fejével végigment a folyosón.

Annyi volt bennük a vád és a gyűlölet, mintha ő hozta volna rájuk ezt a nyomorúságot.

*

Odahaza a felesége kérdezősködésére csak annyit mondott — ezt már utólag tudták meg a nyomozók —, hogy úgy látszik még mindig nem ismeri elég jól az embereket.

A vacsorához, amit elébe tett, nem nyúlt, csak egy pohár bort ivott meg, azután kiment a jósághoz. Az asszony, rosszat sejtve, kilopakodott utána, és az istállóajtó résén át hallotta, hogy beszélget a lovakkal, mintha emberek lennének.

— . . . Nem hittem én soha hivatalnoknak . . . Csillag, te . . . Tudtam én, hogy ő mást mond, mint amit gondol, és ő is tudta, hogy én mást beszélek . . . Nem értettünk szót, mert nem egy fajtaból valók voltunk . . . de legalább tudtuk, hogy hányadán állunk . . . Én voltam a szolga, ők meg az urak . . .

A lovak prüszköltek.

— . . . No ne féljeteK, lesz majd gazdátok . . . A gyerek, az elpusztulhat, de odáig még nem jutott a világ, hogy a jóságot is veszni hagyják . . .

Az asszonyban odakint meghűlt a vér, amikor ezeket a szavakat halotta, de nem mert moccani. Illetve nem is bírt. Ha megzavarodott volna, az se lett volna csoda. Mert hogy az ember kétszer temessen el valakit, akit szeret, az mégiscsak meghaladja az emberi teherbírását.

Állt hát az asszony tovább az ajtó előtt, és hallgatta, hogyan morgolódik Péter odabent.

— ...Ezekkel a mostaniakkal nem lehet tudni, hogy hányadán áll az ember ... Ezek talán még saját maguknak se mondanak igazat ... Itt hibáztam ... Azt hittem, az én fajtám, majd csak szót értek velük ... tévedtem ... Ma este megértettem, hogy miért ... Ott, abban az irodában papirosokkal beszélgettem ... Mondhatsz te akármit, a papíron csak az marad, ami rá van írva ... Azok meg ott nem emberek, csak a papiros hangjai. Ez rosszabb, mint amikor nem hisznek az embereknek ... ezeknek mindegy, hogy mit mondasz ...

Az asszony most már bizonyosra vette, hogy a férje megzavarodott, és sírva osont vissza a házba. Letérdelt az ágy előtt, felnézett a falon függő kis feszületre, és imádkozni kezdett.

— Jézusom, ne büntess ilyen szörnyűségesen ... Tudom, hogy rettenetes az én vétkem ... hűtlen lettem hozzád, hogy hozzá hűséges maradjak ... mert vártam, hogy hazajöjjön, ahogy megígérte ... Pedig jobb lett volna nekem is elmenni a gyerekek után ... De most az egyszer hallgas meg, tiszta szívemből könyörgök, és ígérem, hogy visszatérek hozzád ... Nem kérek irgalmat magamnak, csak arra kérek, hogy ne általa büntess. Eleget szenvedett egész életében. Ütötte-verte az egész világ, ne verd most te is énmiattam ... Engem sújtsál, csak engem ... Irgalmazz, Jézusom ... Ne engedd, hogy kezet emeljen magára ...

Így imádkozott az asszony, és már maga se tudta, hogy hanyadik miatyánkot mondja, amikor hallotta, hogy az ember bejött a konyhába, rányitotta a szobaajtót, de nem szólt hozzá, csak csendesen megint becsukta, valamit motozott a kamrában is, azután megint kiment. Nemsokára hallatszott, hogy nyílik és csukódik a kiskapu, léptek döngtek el az ablak alatt, és csend lett.

Egy ideig fülelt, de mivel több zaj nem volt, megint rákezdte: Mi atyánk, ki vagy a mennyekben ...

Ennyit tudtak kiszedni az öregasszonyból, akinek minden második mondata hálaadás volt az Úrjézusnak.

A nyomozóknak arra a kérdésére, hogy visszajön-e az ura, csak annyit mondott:

— Ha szándéka lett volna, meg is mondta volna . . .

Sajti Pétert nem látták többet. Azt nem gondolta senki, hogy kezet emelt volna magára. Nem olyan ember volt,

A Putriban inkább azt mesélték róla, amiben maguk is szívesen hittek: hogy másodszor is elment az igazságot keresni.

Ebben benne volt az is, hogy aligha jön egyhamar vissza.